tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 2 3 2003

Ben Schrieken.

Herstel van een

Het zeegras laat in het najaar de bladeren los en overwintert als wortelstok. Opvallend is, dat in gebieden waar veel zeegrasbladeren aanspoelen, het bij de hoogwaterlijn zelf dijkjes vormt. Misschien zijn onze voorvaderen zo op het idee gekomen die natuurlijke zeeweringen te verbeteren.

Scheefhorentje (Lacuna vincta).

De werkgroep reconstructie Wierdijk op Wieringen is begonnen met het herstel van een stuk van een oude wierdijk aan de zuid-oostzijde van het voormalige eiland. De auteur van dit artikel organiseert op verzoek van de werkgroep de aanvoer van Zeegras.

Wierdijken zijn niet opgebouwd uit wier zoals de naam suggereert maar uit zeegras (*Zostera marina*). Dat is geen wier maar een vaatplant. Zeegrassen komen over de gehele wereld voor in ondiepe kustzones. De in Noordwest-Europa voorkomende soorten behoren tot de familie Zostera.
In Nederland komen twee soorten voor, namelijk *Zostera marina* L. en *Zostera noltii* Hornemann. Het Klein zeegras *Zostera noltii* is een tengere soort met een hoogstens een tot twee millimeter dikke wortelstok. De bladeren zijn niet meer dan 25 cm lang en doorgaans niet meer dan een paar millimeter breed. Het is een meerjarige plant. De soort kwam in Nederland vrij algemeen voor in de Waddenzee en de Ooster-schelde. Nu vinden we hem in de Waddenzee alleen nog ten zuiden van Terschelling en op enkele plaatsen voor de Noord-Groningse kust. In de Oosterschelde heeft hij zich redelijk kunnen handhaven. Het Groot Zeegras (*Zostera marina*) vormde vroeger in de westelijke Waddenzee enorme velden. In 1932 was er in de Neder-landse Waddenzee 15.000 ha mee bedekt. De zeegrasvelden vormden een biotoop op zichzelf. Smienten en Rotganzen, jonge vis en zeepissebedden foerageerden er. Het beschutte milieu had een eigen bevolking, waarin Zeestekelbaars (*Spinachia spinachia*), Trompetterzeenaald (*Sygnathus typhle*), Scheefhoorntje (*Lacuna vincta*), Vliezige drijfhoren (*Rissoa membranacea*) en de poliep *Laomedea angulata* vaste bewoners waren. In vroeger tijden zochten de vissers er bij slecht weer dikwijls beschutting, omdat het zeegras de golfwerking dempte. De mens gebruikte het ook voor allerlei doeleinden, zoals bij de aanleg van dijken, vulling van matrassen en als isolatiemateriaal.

Het Groot zeegras heeft in de dertiger jaren door een virusinfectie een ontzettende klap gekregen. In zowel Noord-Amerika als Europa is het areaal sterk achteruitgegaan. Het verdween toen vrijwel geheel uit de Waddenzee. In de loop der jaren heeft het zich elders plaatselijk gedeeltelijk hersteld, maar in Nederland nauwelijks. Er wordt aangenomen dat het afsluiten van de Zuiderzee daarbij een rol heeft gespeeld, maar ook de kwaliteit van het milieu kan van invloed zijn geweest (den Hartog 1996).
Nu komt het op nog enkele geïsoleerde plaatsen in de Waddenzee en in de Zeeuwse stromen voor. Er is op het ogenblik een programma gaande onder leiding van de Universiteit van Nijmegen om een poging te doen het Groot zeegras op het Balgzand te reïntroduceren (van Katwijk 2000)

Wierdijken

Onze oudste dijken zijn aarden waterkeringen. Vanaf ongeveer de tiende eeuw werd in Noord-Holland aan de zeezijde zeegras

Wierdijk op Wieringen

Beelden van het nieuw geconstrueerde gedeelte van de wierdijk op Wieringen. Foto's: Ben Schrieken.

gebruikt om daarmee de weerstand tegen de golferosie te verbeteren. Het oudste schriftelijke bewijs van het bestaan van wierdijken vinden we in de voorschriften van de graaf van Holland met betrekking tot de dijkage van West-Friesland uit 1319: "In 't eerst zegghen wij dat elc man in Vriesland sinen dijc maken sal, sine hohge en sine vierkant ende sine biede, met aerden den aerdiic en met weer(wier) den weerdiic"(Alg. Rijksarchief, Archief graven van Holland, inventarisnummer 324, folio 11). Maar de wierdijken zijn zeker ouder. Een wiervondst onder de Heerenweg van Barsingerhorn, ooit een deel van de Westfriese omringdijk, wijst op het bestaan van wierdijken in de 13e eeuw. De door de 18e eeuwse onderzoeker Rutger Paludanus beschreven "oude muralis", resten van oude wierdijken in de Anna Paulownapolder, de Wieringerwaard en op het Balgzand zijn vermoedelijk nog ouder (R.Paludanus, 1776). Het zandlichaam van een dijk werd aan de zeezijde versterkt met een zogenaamde wierriem van 2 tot 7 meter breedte, onderaan breed en van boven smaller. Uit reisverslagen is bekend dat aan de zuidkant van Wieringen de wierdijken wit oplichtten. Het droge zeegras kleurt strokleurig; beschenen door de zon moet dat een prachtig gezicht geweest zijn. Een van de problemen met een wierdijk was dat er water tussen het zandlichaam en de wierriem spoelde waardoor de wierriem soms omviel. Er zijn in de loop der jaren allerlei verbeteringen aan gebracht om de stabiliteit te verhogen. Toen door de komst van de paalworm alle houten onderdelen van de dijk werden aangevreten, is men overgegaan tot het gebruik van steen om de voet van de dijk extra te beschermen.

De speurtocht.

Uit de inleiding moge blijken dat er in Nederland geen flinke hoeveelheden zeegras meer verzameld kunnen worden. De laatste gelegenheid deed zich voor in de tachtiger jaren van de vorige eeuw toen er sprake was van een zeegrasexplosie in het Grevelingenmeer. Er moest daarom worden uitgeweken naar het buitenland. De werkgroep schatte dat ongeveer 200 kubieke meter zeegras nodig was voor het herstel van de dijken. Om de kosten niet te hoog te laten oplopen, was het bovendien noodzakelijk dat het redelijk eenvoudig verzameld kon worden, liefst zo dicht mogelijk bij Wieringen.
Het was een bijzonder gelukkig toeval dat ongeveer tegelijkertijd Marieke van Katwijk in Nijmegen promoveerde op een proefschrift over de Herintroductie van Zeegras in de Nederlandse Waddenzee. Tijdens de promotie ontmoette ik Dr. R. Asmus van het Alfred Wegener Institut op Sylt in Duitsland, een expert op zeegrasgebied, die mij waardevolle tips gaf over plaatsen waar zeegras verzameld kon worden. Ben van Rijswijk van de werkgroep Herstel Wierdijk en ik zijn toen in het najaar van 2001 naar de Oostzeekust van Duitsland getrokken, waar op een aantal plaatsen aantrekkelijke hoeveelheden werden aangetroffen.
Het geluk lachte ons andermaal toe, toen we op een Camping op Rügen keurig opgestapeld zeegras langs de weg zagen liggen. De kampbeheerder Jacobsen maakte ons duidelijk, dat hij een paar keer per jaar het aangespoelde zeegras van het strand verzamelde en op een afgelegen plek stortte. Afvoer van het afval was een kostbare zaak, hij zegde ons direct alle medewerking toe.
Ondertussen hebben er al een aantal transporten naar Wieringen plaatsgevonden en ongeveer tweederde van het project is gerealiseerd. Doelstelling van het project is het herstel van ongeveer 100 meter dijk, waarlangs verschillende voorbeelden van aanleg worden gerealiseerd, namelijk 30 meter met palen, 30 meter met steenschoeiing en 30 meter met alleen zeegras (wier).

Een veld van Groot Zeegras voor de kust van Mauretanië.

Nieuwsflits

Mozaïekplanning

De Natuurvereniging Waterland heeft een brochure uitgebracht om gevarieerd graslandgebruik voor weidevogels onder melkveehouders te stimuleren. In Waterland hebben de boeren daar de afgelopen jaren positieve ervaringen mee opgedaan. De boeren bieden kort gras aan voor de kieviten met hun jongen en weer langer gras voor de gruttokuikens. Vooral de inpasbaarheid om percelen later te maaien is voor veel melkveehouders een knelpunt. Mozaïekbeheer biedt een totaal pakket aan maatregelen voor de weidevogels die voor veel boeren een uitdaging is om ermee aan de slag te gaan. De brochure is voor 5 euro te bestellen bij: natuurvereniging@waterland.nl.

Broedende Slechtvalken in Amsterdam

Amsterdam beleeft de primeur van het eerste broedpaar Slechtvalken voor Noord-Holland. In de elektriciteitcentrale van de Centrale Hemweg ten noordwesten van de stad hebben de Slechtvalken hun domicilie gekozen in een nestkast die op zo'n 120 meter hoogte aan de schoorsteen is geplaatst. De landelijke werkgroep Slechtvalken begint met hun beschermingswerk steeds meer succes te krijgen. Dit jaar broeden er alleen al in

Foto: Ronald van Dijk.

Nederland veertien broedparen in hun kasten! In vrijwel iedere grote energiecentrale is inmiddels wel een kast geplaatst.
De afgelopen jaren was de Slechtvalk al een regelmatige verschijning bij de centrale. Vanaf september vorig jaar ging het om een paar. Het vrouwtje is ten zuiden van Brussel uit ei gekropen en aldaar van een ring voorzien. Het mannetje is mogelijk van Duitse origine. Begin

Zeestekelbaars (Spinachia spinachia).

Trompetterzeenaald (Sygnathus typhle).

Helaas is er de vorige winter (2001-2002) nauwelijks zeegras aangespoeld op Rügen. Toen kwamen we terecht op het eiland Laessø, aan de noordoostkust van Jutland, waar zeegras als dakbedekking wordt gebruikt. Wij gingen van de veronderstelling uit dat er veel zeegras in de omgeving voorhanden zou zijn. Maar helaas hadden de mensen daar dezelfde problemen als wij. Op de zuidkust van het eiland Funen in Denemarken en op de zuidkust van Zweden vonden we echter flinke hoeveelheden. We zijn nu bezig om toestemming te krijgen het te mogen ophalen, zodat we volgende zomer het project tot een goed einde kunnen brengen. Intussen heeft de Vereniging voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer De Lieuw op Texel een plan opgevat het historisch landschap aan de zuidkant van het eiland te herstellen. Een onderdeel van het plan is het herstel van een wierdijk. Het Openluchtmuseum in Enkhuizen heeft ook plannen om inzicht te geven in de verwerking van zeegras.

Literatuur

- BREMER, J.T. 1987. Notitie van het Comité tot instandhouding van de Wieringer Wierdijk.
- HARTOG, C.DEN 1996. Sudden declines of seagrass beds: "Wasting disease"and other disasters. In : Kuo J, Phillips RC, Walker DI, Kirkman H (eds) Seagrass biology: Proceedings of an international workshop. Rottnest Island, Western Australia,25-29 Januari 1996. University of Western Australia, Nedlands,p 307-314.
- KATWIJK, M.M. VAN. 2000. Possibilities for restoration of Zostera marina beds in the Dutch Wadden Sea. Proefschrift, Universiteit van Nijmegen.
- PALUDANUS, R. 1776. Oudheid en Natuurkundige Verhandelingen, Leiden.